

EDUCACIÓN Y HUMANIDADES COMO EJES DE INVESTIGACIÓN E INNOVACIÓN

**Juan Francisco Álvarez-Herrero
Jordi Antolí Marínez
Pompillo Cusano**

DYKINSON EBOOK

Educación y Humanidades como ejes de investigación e innovación

**Juan Francisco Álvarez-Herrero
Jordi Antolí Martínez &
Pompilio Cusano**

No está permitida la reproducción total o parcial de este libro, ni su incorporación a un sistema informático, ni su transmisión en cualquier forma o por cualquier medio, sea éste electrónico, mecánico, por fotocopia, por grabación u otros métodos, sin el permiso previo y por escrito del editor. La infracción de los derechos mencionados puede ser constitutiva de delito contra la propiedad intelectual (art. 270 y siguientes del Código Penal).

Diríjase a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necesita fotocopiar o escanear algún fragmento de esta obra. Puede contactar con Cedro a través de la web www.conlicencia.com o por teléfono en el 917021970/932720407

Este libro ha sido sometido a evaluación por parte de nuestro Consejo Editorial

Para mayor información, véase www.dykinson.com/quienes_somos

@ Los autores
Madrid, 2025

Editorial DYKINSON, S.L.
Meléndez Valdés, 61 - 28015 Madrid
Teléfono (+34) 915442846 - (+34) 915442869
e-mail: info@dykinson.com
<http://www.dykinson.es>
<http://www.dykinson.com>

ISBN: 979-13-7006-291-0

DOI: <https://doi.org/10.14679/4084>

Presentación.....	9
Estudio de las percepciones sobre arte contemporáneo feminista en la exposición Mulier, mulieris del Museo de la Universidad de Alicante.....	11
<i>Sofía Ángela Albero Verdú</i>	
Pensamiento histórico y formación docente: Un análisis de narrativas sobre el estallido social en tres universidades chilenas	21
<i>Humberto Álvarez Sepúlveda</i>	
Análisis de posiciones continuistas y rupturistas en el cine de la transición	34
<i>Pedro Antonio Amores Bonilla y Jorge Pertusa Valero</i>	
La educación ambiental desde la transdisciplinariedad en el contexto reglado. El diseño de proyectos a partir de la triangulación metodológica	46
<i>Antonio Barceló Aguilar</i>	
Las aportaciones de Francisco de Zamora y Peinado a la Real Sociedad Económica Matritense de Amigos del País [1777-1785].....	58
<i>Manuel Bermúdez Méndez</i>	
Movimientos sociales de los años 60 y 70: derechos civiles, feministas, estudiantiles, LGTBIQ+ y vida independiente	68
<i>Gorety Margarita Campos y Mercedes Yesenia Jaimes de Campos</i>	
Sesgos de edad y tecnología en la política mexicana.....	78
<i>Adriana Cantón</i>	
La construcción discursiva en estudiantes de educación superior a través del u-learning.....	87
<i>André Runée Contreras Roa</i>	
Arte y literatura: herramientas para la historia.....	98
<i>Blanca Domínguez Marcello</i>	
From Bishōjo Senshi to Pretty Guardian: the role of ELF in the term standardization of the Sailor Moon franchise	108
<i>Salomón Doncel-Moriano Urbano</i>	
Una mirada Europea a la participación de las mujeres en los campos STEM	120
<i>Eva Epelde y Nahia Idoiaga Mondragon</i>	
La despoblación en Extremadura: una perspectiva comparada entre los tiempos modernos y la actualidad.....	130
<i>Ana Belén Gallardo Broncano y Ana Isabel Horcajo Romo</i>	

Impulso a los valores y toma de consciencia mediante el aprendizaje-servicio en la educación superior en arquitectura y diseño urbano	143
<i>Jorge Omar García Escamilla y Mariona Graell Martín</i>	
Estrategias de trabajo colaborativo con alumnado de educación superior para el aprendizaje de las funciones ejecutivas.....	155
<i>María del Carmen García Mendoza</i>	
Las TIC en educación superior durante el siglo XXI: desafíos y oportunidades para la práctica docente	167
<i>María del Carmen García Mendoza</i>	
El lenguaje del sabor: estudio de su estructura léxico-semántica en español	178
<i>Joseph García Rodríguez</i>	
Key skills and their impact on Marketing students' satisfaction and loyalty: a comparative study in Spain and Turkey	190
<i>Elena González-Gascón y María D. De-Juan-Vigaray</i>	
Inteligencia artificial y emergencia climática: Desafíos y oportunidades.....	201
<i>César Augusto Gutiérrez Rodríguez</i>	
El Flos Sanctorum de Pedro de Ribadeneyra i la figura de Julià l'Apòstata	213
<i>Clarissa Maria Leone</i>	
Un análisis del trágico destino de la mujer en la novela Wu Kui de Jia Pingwa	222
<i>Wanruo Luo</i>	
Una mirada al desarrollo del estatus de las mujeres en China desde tres etapas históricas	230
<i>Wanruo Luo</i>	
La gestión de la innovación y el conocimiento a través de la resiliencia en las PYMES de Latinoamérica	239
<i>Gabriel Alejandro Bermeo Montalvo, Candy Abad Arévalo, Teresa Magal-Royo y Lourdes Canós-Darós</i>	
Improving usability in a federated Moodle ecosystem within a European University Alliance: the Transform4Europe case study.....	249
<i>Federica Mancini & Riccardo Fattorini</i>	
Toponímia i antroponímia en l'obra literària de Vicent Manuel Branxat	262
<i>Robert March Tortajada</i>	
Programas educativos bilingües y rendimiento académico en alumnos de educación secundaria en España	271
<i>Andrea Jiménez Terol y Alonso Mateo Gómez</i>	

Evolución y transcendencia en Los fusilamientos de Goya.....	283
<i>Enrique Mena García</i>	
Tendencias en los estudios de desarrollo y territorio: análisis a partir de indicadores bibliométricos	294
<i>Nelson Leonardo Montoya Arévalo</i>	
Diseño de recursos didácticos universales para Educación Infantil mediante Aprendizaje-Servicio y tecnología en la formación inicial docente.....	303
<i>Francisca Moreno-Tallón y Sofía Villatoro Moral</i>	
Las docentes valencianas y su impulso a la renovación pedagógica en las aulas desde finales de los años 60 hasta la actualidad	315
<i>Beatriz Cercos-Chamorro y Cristina Navarro Robles</i>	
Explorando la inteligencia artificial como recurso innovador en la enseñanza del inglés.....	326
<i>Cristina Navas Romero</i>	
Iniciación al proyecto de espacio público en el contexto de emergencia climática	338
<i>Francisco Conejo-Arrabal, Nuria Nebot-Gómez de Salazar, Jorge Asencio-Juncal y Rubén Mora-Esteban</i>	
La recepción del teatro entre los escolares de educación secundaria para el desarrollo de la competencia literaria: el éxito del teatro grecolatino	351
<i>Fernando Nicolás Flores</i>	
Lingüística aplicada y competencia intercultural en ELE: evaluación de propuestas didácticas mediante una revisión sistemática	362
<i>Carmen Oliva Sanz</i>	
Estrategias de polarización y falacias lógicas en X análisis del discurso	374
<i>Itziar Pedroche-Santoveña y Roberto Feltrero-Oreja</i>	
Un análisis de la película Locura de Amor (1948) desde una doble perspectiva histórica.....	385
<i>Agustín J. Pérez Cipitria</i>	
Entre el miedo y la esperanza. Las emociones y las pasiones como legitimación en la guerra santa cristiana medieval.....	395
<i>Juan José Pizarroso Serrano</i>	
Derecho del mar en acción: aprendiendo a través de la gamificación y el cine.....	406
<i>Rocío María Pozo Tomás</i>	

El aprendizaje de la política de inmigración y asilo de la Unión Europea a través del Role playing	417
<i>Adela Rodríguez Mañogil</i>	
El silencio como herramienta retrotópica coercitiva en la obra de Najat el-Hachmi.....	425
<i>Rocío Rojas-Marcos Albert</i>	
La distorsión de referencias culturales como indicador de la función mediadora de la audiodescripción	436
<i>Alejandro Romero-Muñoz</i>	
Creencias epistémicas en la praxis tutorial universitaria latinoamericana: hallazgos preliminares y horizontes emergentes	446
<i>Franklin Salas Aular, Lidia Ysabel Pareja Pera, Carla Giuliana Guanilo Pareja y Carlos Enrique Guanilo Paredes</i>	
Modelado computarizado de diseño, ingeniería e información de construcciones históricas para la transferencia científico-tecnológica de bienes históricos, desde entornos universitarios	458
<i>Alberto Sánchez-Lite, José Luis Fuentes-Bargues, Cristina González-Gaya y Alcínia Zita Sampaio</i>	
Exploring the Impact of Virtual Cultural Exchanges in Enhancing Cultural Awareness among Japanese Students	468
<i>Tomoe Sato</i>	
Literacidades académicas en carreras de grado en entornos virtuales de enseñanza y aprendizaje	480
<i>Andrea Rossana Sayago</i>	
Qui porta flors a na Glòria? (1975): identitat, desig i tabú en els primers contes de Carme Riera	492
<i>Laura Sellés Lloret</i>	
Claves para la implantación de programas de práctica física infantil.....	500
<i>Roberto Silva Piñeiro</i>	
La competencia global en la construcción de cultura de paz.....	511
<i>Jhon Anderzon Torres Delgado</i>	
¿Está preparado el profesorado de Formación Profesional para afrontar el desafío de implementar la nueva ley?	525
<i>Agustina Torres Prioris</i>	
Información y poder en las monarquías ibéricas: un acercamiento al catastro de Ensenada y las “memórias paroquiais”	534
<i>Diego Vicente Sánchez</i>	

El *Flos Sanctorum* de Pedro de Ribadeneyra i la figura de Julià l'Apòstata

Clarissa Maria Leone

Universitat de Salamanca (ES)

DOI:<https://doi.org/10.14679/4103>

Resum: Aquest estudi es proposa dur a terme una anàlisi històrica i filològica del *Flos Sanctorum* de Pedro de Ribadeneyra, una obra hagiogràfica de gran rellevància en el panorama literari del segle XVI. Redactada en el context posttridentí amb l'objectiu de consolidar la fe catòlica i combatre la difusió de les doctrines protestants, l'obra presenta les biografies dels sants, destacant-ne els sofriments i els martiris patits durant les persecucions. Una atenció especial es dirigirà a la figura de Julià l'Apòstata, un dels personatges més fascinants i controvertits de l'antiguitat tardana. Descrit en l'obra com a perseguidor de la fe cristiana i relegat a l'oblit eclesiàstic, Julià emergeix com una figura complexa, tant des del punt de vista intel·lectual com polític i militar. El seu intent de restaurar el politeisme s'inscriu en un context històric caracteritzat per profunds desafiaments ideològics i institucionals, i ofereix una perspectiva crucial per a comprendre el conflicte entre cristianisme i paganisme en l'Antiguitat.

Paraules clau: Julià l'Apòstata, Ribadeneyra, Flos Sanctorum

Abstract: This study aims to conduct a historical-philological analysis of Pedro de Ribadeneyra's *Flos Sanctorum*, a highly significant hagiographical work in the literary landscape of the 16th century. Written in the post-Tridentine context with the goal of strengthening the Catholic faith and countering the spread of Protestant doctrines, the text presents the biographies of saints, highlighting their sufferings and the martyrdoms they endured during the persecutions. Particular attention will be given to the figure of Julian the Apostate, one of the most fascinating and controversial personalities of Late Antiquity. Depicted in the work as a persecutor of the Christian faith and condemned to ecclesiastical oblivion, Julian emerges as a complex figure, both intellectually and politically, as well as militarily. His attempt to restore polytheism occurred in a historical context marked by profound ideological and institutional challenges in the 4th century, offering crucial insights into the conflict between Christianity and paganism in antiquity.

Keywords: Julian the Apostate, Ribadeneyra, Flos Sanctorum

1. INTRODUCCIÓ

Pedro de Ribadeneyra (Toledo 1527 - Madrid 1611) és una de les figures més rellevants del segle XVI, un període marcat per les profundes transformacions religioses i polítiques provocades per la Reforma protestant i la Contrareforma catòlica. Com a membre de la Companyia de Jesús, va ser un protagonista actiu en el revifament de la fe catòlica i en la defensa de la doctrina romana davant els reptes del protestantisme. La seua vida, marcada per una intensa activitat religiosa, diplomàtica i literària, reflecteix les tensions i els desafiaments d'una època crucial per a la història de l'església i d'Europa. Ribadeneyra, no només com a teòleg i sacerdot, sinó també com a escriptor,

va produir una vasta obra literària, que inclou biografies, tractats espirituals i hagiografies destinades a consolidar la fe catòlica. La seua contribució més cèlebre, el *Flos Sanctorum*, és un recull hagiogràfic que, malgrat emmirallar-se en la tradició medieval, es distingeix per un enfocament més rigorós i documentat, amb l'objectiu de purificar el culte als sants de les llegendes populars. En aquest context, Ribadeneyra no només va testimoniar el compromís de la Companyia de Jesús en la batalla intel·lectual contra el protestantisme, sinó que també va contribuir a definir una espiritualitat i una visió de la santedat alineades amb les exigències del cristianisme posttridentí.

2. VIDA I OBRES DE PEDRO DE RIBADENEYRA

Nascut a Toledo en una família d'origen noble, Ribadeneyra va ser encaminat cap a la carrera religiosa després de la mort del seu pare. En 1540 va ingressar a la Companyia de Jesús, un orde acabat de fundar, però ja destinat a esdevindre una de les principals forces de la Contrareforma. Guiat personalment per Sant Ignasi de Loiola Ribadeneyra va rebre una formació que combinava rigor espiritual, excel·lència acadèmica i disciplina militar. Aquest model formatiu no només el va preparar les seues futures missions diplomàtiques, sinó que també el modelà com un dels més hàbils defensors de la doctrina catòlica.

Durant la seua carrera, va ser enviat a diverses missions diplomàtiques a Itàlia, França i a Flandes, regions clau en el conflicte entre catòlics i protestants, on va intentar reforçar els vincles entre l'Església i els sobirans catòlics i també implicar-se en la lluita ideològica contra les doctrines reformades, utilitzant la seua eloqüència per defensar l'ortodòxia catòlica. Aquesta tasca diplomàtica li proporcionà una perspectiva internacional que es reflecteix en les seues obres, caracteritzades per una aguda consciència de la crisi religiosa europea i de la necessitat de restaurar la unitat de l'Església (Ribadeneyra, 2000).

2.1. La producció literària de Ribadeneyra

La *Vida de Ignacio de Loyola* (1572) no només representa una biografia del fundador de la Companyia de Jesús, sinó també un manifest de l'espiritualitat jesuítica. Redactada inicialment en llatí i posteriorment traduïda al castellà, aquesta obra marca un punt d'inflexió en la literatura hagiogràfica, ja que adopta un enfocament més documentat i versemblant en comparació amb les biografies medievals, sovint caracteritzades per elements llegendaris. L'obra respon a dues necessitats fonamentals: d'una banda, celebrar el carisma d'Ignasi de Loyola; de l'altra, oferir un model de santedat accessible i imitable, en línia amb l'enfocament jesuític sobre la formació moral dels fidels.

Entre altres obres que cal mencionar, hi ha: *Història eclesiàstica del cisma del regne d'Anglaterra* (1588), una obra històrica i polèmica que relata la separació de l'Església anglicana de l'Església catòlica sota el regnat d'Enric VIII; *Tractat de la tribulació* (1589), una obra de caràcter espiritual i ascètic, centrada en el sofriment i tribulació com a camins per apropar-se a Déu, on l'autor ofereix consells sobre com afrontar les dificultats de la vida amb fe i paciència cristiana; *Vida dels Pares del desert* (1592), que narra les vides dels antics pares del desert, ascetes cristians que vivien en solitud i dedicaven la seua vida a la pregària i la penitència; *Confessionari espiritual* (1595), un manual pràctic per a confessors i penitents, que proporciona directrius per a la pràctica de la confessió sacramental; *De la diferència entre el temporal i l'etern* (1595), un tractat ascètic que contraposa la natura efímera de la vida terrenal amb la beatitud eterna; *Tractat de la perfecta religió* (1597), en el qual s'explora el concepte d'única religió vertadera en contraposició a les heretgies protestants; i finalment, el *Flos Sanctorum*,

escrit amb la finalitat de reforçar la fe dels catòlics, apel·lant al sacrifici i al sofriment dels sants com a models de vida cristiana.

2.1.1. *El Flos Sanctorum*

L'obra va ser publicada en llengua castellana a Madrid el 1599, a la Casa Sánchez, i, com es pot veure a les línies següents, va ser dedicada a la reina Margarida d'Àustria: "Escrito por el padre Pedro de Ribadeneira, de la Compañía de Jesús, natural de Toledo. Dirigido a la reina de España doña Margarita de Austria, nuestra señora. En el qual se contienen las vidas de Cristo nuestro Señor y de su Santísima Madre, y de todos los santos de que reza la Iglesia romana, por todo el año. Primera parte. Año 1616, con privilegios de Castilla, Aragón y Portugal, en Madrid, por Luis Sánchez impresor del rey, nuestro señor, y a su costa" (Ribadeneira, 1621, p. 5). "Escrit pel pare Pedro de Ribadeneira, de la Companyia de Jesús, natural de Toledo. Dirigit a la reina d'Espanya, Na Margarida d'Àustria, nostra senyora. En el qual es contenen les vides de Crist nostre Senyor i de la seua Santíssima Mare, i de tots els sants als quals resen l'Església romana, durant tot l'any. Primera part. Any 1616, amb privilegis de Castella, Aragó i Portugal, a Madrid, per Luis Sánchez, impressor del rei, nostre senyor, i a les seues despeses".

Van seguir reedicions a Madrid el 1601, 1604, 1616, 1651 i 1675, i a Barcelona a partir del 1688. A les edicions posteriors, els jesuïtes Juan Eusebio Nieremberg (1595-1658) i Francisco García (1641-1685) van ampliar la llista dels sants. L'última edició coneguda és de 1863, publicada a Cadis. Cal observar que el *Flos Sanctorum* de Ribadeneira va substituir el d'Alonso de Villegas (1533-1603), tot i que sense substituir-lo completament. Va tenir un gran èxit, i es va enriquir amb noves figures de sants en les diverses edicions, fins que va ser reemplaçat per l'*Anno Cristiano* del jesuïta francès Jean de Croisset (1656-1738), ja famós a Europa. Aquest llibre, traduït a l'espanyol el 1753, organitzava la vida dels sants de manera més accessible: dedicava un espai uniforme a cada dia de l'any (Ribadeneira, 2000). Pel que fa a l'obra del jesuïta, els volums principals són: *Flos Sanctorum* o *Llibre de les vides dels sants* (el primer volum, que comença amb la vida de Jesucrist i de la Verge Maria) i la *Segona part del Flos Sanctorum* o *Llibre de les vides dels sants*, que conté biografies de figures "extraordinàries" o "extravagants". Aquests últims eren sants no oficialment reconeguts pel Martirologi Romà, però coneguts en els martirologis locals, on les seues històries, similars a les dels sants oficials, servien per a inspirar la devoció dels fidels.

L'obra objecte d'aquest estudi es caracteritza per un ric conjunt de relats que componen una fascinant heterogeneïtat narrativa, tant en els temes com en les estructures i els estils. El tema central d'aquestes històries és la recerca del sofriment físic i psicològic i de la solitud, vistes com a etapes essencials per aconseguir el distanciament del cos. De fet, en el text, el cos es veu com una presó de l'ànima, de la qual és possible alliberar-se ja en vida, mitjançant el distanciament de les coses materials. Aquest camí iniciàtic representa un pas efímer però indispensable cap a la veritable vida eterna, que pot ser de felicitat al costat de Déu o de condemnaió eterna lluny d'ell. L'objectiu de l'obra, tal com es desprèn de les primeres pàgines, és edificar espiritualment els lectors, preparant-los per a la mort terrenal i per al naixement a la vida eterna, a través de la imitació dels comportaments dels sants. Encara que els fets sovint es tracten amb clau llegendària, els màrtirs van ser reals, i l'actitud dels cristians davant d'aquestes penes legalitzades va tenir un gran impacte.

De fet, un dels majors arguments que tenen els cristians per a la confirmació de la santa religió és la vida dels benaurats i fortíssims màrtirs que per ella van entregar les seues vides. Van ser innumerables els homes i dones, de tots els estats, condicions, edats i nacions, que van morir amb una constància tan estranya i admirable que van sorprendre

i vèncer el món, havent estat abans turmentats amb tots els tipus d'atrocitats i suplicis que el dimoni i els tirans, els seus ministres, van poder inventar. I aquests gloriosos cavallers de Crist van patir-ho amb una paciència, fortalesa i alegria més que humanes.

2.1.2. *Estudi lingüísticoestilístic de l'obra*

Ribadeneyra és un escriptor culte i refinat, la seua prosa, d'influència renaixentista, es distingeix per frases tant àmplies com precises i per l'ús elegant i savi dels díctics, que donen a la seua escriptura un gust ciceronià: “Esta obediencia de Dios me ha alentado y esforzado mucho para sacar fuerzas de flaqueza y para tomarla como por prendas de las que espero me dará Su Divina Majestad; pues él, por sus ministros, he echado sobre mis flacos hombros carga que (a mi pobre juicio) tanto excede las mías” (Ribadeneyra, 2000, p. 27). “Aquesta obediència de Déu m'ha animat i enfortit molt per traure forces de la feblesa i per prendre-la com a senyals d'allò que espere em donarà la seua Divina Majestat; ja que ell, a través dels seus ministres, ha posat sobre les meues espatlles una càrrega que (a la meua pobra opinió) tant excedeix les meues”.

Tanmateix, estendre aquesta valoració a totes les vides dels sants seria un error grosser. Hi ha casos evidents de prosa de caire medieval, on les oracions se succeeixen a través d'un ús funcional de la conjunció *i*, i sovint amb sinònims (verbs, substantius i adjectius) que se succeeixen de manera acumulativa: “Y que él la tomó y bebió, y que luego penetró su alma una suavidad tan regalada y celestial que, aún estando dormiendo, entendió que Dios le quería hacer merced de la corona del martirio. Comunicó su sueño y revelación a su padre espiritual y, después de haber cantado aquella noche los maitines y el día siguiente halládose en la misa y recibido el cuerpo sacratísimo del Señor con los monjes, se despidió de todos y con su solo hábito se partió para Cesarea de Palestina, adonde hizo oración y estuvo dos días en el templo de la Madre de Dios y después en el de santa Eufemia, y finalmente fue preso y presentado al adelantado de aquella provincia, que se llamaba Marzabanas y era teniente de Cosdroas, rey de Persia, el cual perseguía crudamente a los cristianos” (Ribadeneyra, 2000, p. 28). “I ell la prengué i la begué, i de seguida una increïble dolçor celestial va penetrar la seua ànima, de manera que, fins i tot mentre dormia, va comprendre que Déu volia concedir-li la corona del martiri. Va comunicar el somni i la revelació al seu pare espiritual i, després d'haver cantat les matines aquella nit i d'haver participat en la missa l'endemà amb els monjos, es va acomiadar de tots i, amb l'únic hàbit monàstic, es va dirigir cap a Cesarea de Palestina. Allà va pregar durant dos dies al temple de la Mare de Déu i després a l'església de Santa Eufèmia. Finalment, va ser capturat i presentat al governador de la província, anomenat Marzabanas, tinent de Cosdroas, rei de Pèrsia, qui perseguia ferotgement els cristians”.

La raó d'aquesta varietat estilística rau en la dependència del text de les fonts medievals. Aquesta dependència naix de la necessitat de transmetre veritats religioses oficialment reconegudes per l'Església i utilitzades en la tradició litúrgica. Aquesta mateixa exigència de fidelitat històrica va portar Ribadeneyra a una obra de purificació del santoral, eliminant elements que podien semblar llegendaris. Aquest enfocament reflecteix una intenció comuna de la Reforma i la Contrareforma: combatre amb fermesa tot allò que podia aparèixer com a fantàstic, un atac que va influir profundament en la literatura i l'art de l'època. Aquest treball de depuració va arribar a la seua màxima expressió amb l'obra dels Bollandistes. Seguint les teories de Jean Bolland (1691-1715), aquests estudiosos es van comprometre, i ho continuen fent fins avui, a “netejar” els santorals de llegendes i interpolacions. Tanmateix, aquesta tasca va resultar complexa i va costar a Ribadeneyra i als Bollandistes acusacions d'ingenuïtat. Un exemple significatiu és la vida de sant Jordi al *Flos Sanctorum*, on no apareix cap drac, ja que

l'eliminació va ser necessària en resposta a les crítiques de l'època, de les quals Ribadeneyra era ben conscient. El *Flos Sanctorum* es desenvolupa seguint el calendari litúrgic, explica la vida de Crist, de la Verge Maria i dels sants més importants de la tradició cristiana. L'obra es caracteritza per un estil heterogeni, que alterna la prosa clàssica amb una de més simple i directa, amb l'objectiu d'arribar a un públic ampli i diversificat. La tria d'explicar el sofriment físic i psicològic dels sants reflecteix l'ideal jesuític del martiri com a camí cap a la perfecció espiritual. Ribadeneyra utilitza aquestes històries per exaltar el valor de la penitència i del sacrifici, proposant un model de santedat militant que reflecteix l'esperit de la Contrareforma.

3. JULIÀ L'APÒSTATA I LA TRADICCIÓ ECLESIASTICA

Entre els personatges presents en l'obra, ningú és més original ni més interessant que Julià l'Apòstata, l'antagonista per excel·lència. Emperador romà, la seua vida pública es va desenvolupar en només huit anys, des del 355 fins al 363 dC, període durant el qual va destacar pel seu intent de restaurar el paganisme, oposant-se al cristianisme que ja s'estenia ràpidament. Va morir als 32 anys, ferit per una fletxa al camp de batalla. La tradició eclesiàstica, com es testimonia al *Flos Sanctorum*, es va acarnissar amb ell, li va atribuir la marca infamant "d'apòstata" i el va condemnar a l'oblit i a la reprovació. Aquesta ferocitat és comprensible: Julià va representar un adversari temible, no perquè imposés el retorn al paganisme per la força o mitjançant persecucions, com s'entén en els textos religiosos, sinó perquè va predicar el restabliment del politeisme com a fonament de la religió i la moral. Va enaltir els principis de la tolerància i va rebutjar les conversions forçades, oposant-se al cristianisme amb una argumentació ideològica i filosòfica, fet que el convertia en un enemic encara més perillós als ulls de l'Església (Andreotti, 1946). Aquest emperador no era un reaccionari, com molts el van jutjar, sinó que simplement volia un retorn al politeisme, però d'una manera reformada; volia organitzar-lo segons les necessitats i els temps nous. Era un home del seu temps que creia que podia salvar la civilització antiga mantenint en peu tot l'aparell d'institucions religioses que n'havien acompanyat el desenvolupament, on es recollia gran part de les seues memòries, tradicions i costums.

Ribadeneyra, ferm defensor de l'Església, presenta Julià l'Apòstata com el representant de la tirania religiosa que amenaça la integritat de la fe cristiana. Com sovint succeeix, en aquesta obra la veritat històrica cedeix davant la passió i l'interés partidista: l'emperador no es presenta com un home d'intel·ligència extraordinària, capaç de combinar l'habilitat de general amb la passió pels estudis i la literatura, sinó que es redueix a la simple etiqueta "d'apòstata". A més, se l'acusa de persecucions contra els cristians, diluint així els múltiples matisos de la seua personalitat i la complexitat de les seues accions (Marcone, 2015).

3.1. Les fonts primàries: Ammià, Libani i Gregori

Tres fonts principals proporcionen informació valuosa sobre Julià l'Apòstata: Ammiano Marcellino (330 - 400), historiador i militar d'origen sirià, és una de les fonts més importants per a la història de Julià. La seua obra principal, *Històries*, cobreix el període de 353 a 378 dC, i inclou detalls significatius sobre la vida i el regnat de Julià. Ammiano, que va ser testimoni de molts dels esdeveniments que narra, presenta Julià com un hàbil comandant i administrador. Tot i que Ammiano era en gran part favorable a Julià, el seu relat és relativament lliure de fanatisme religiós, a diferència d'altres fonts contemporànies que mostren posicions ideològiques molt marcades. Ammiano enalteix les capacitats polítiques i militars de Julià, i subratlla la seua eficàcia al camp de batalla i la seua estratègia per afrontar les amenaces perses. Malgrat això, Ammiano no amaga

els defectes del seu caràcter, i en destaca de vegades la indecisió i l'actitud severa de l'emperador.

Libani (314-393), orador i retòric hel·lenístic, és un fervent defensor de la restauració pagana sota Julià. La visió de Julià és profundament ideològica i religiosa, ja que Libani veia l'emperador com un salvador de la cultura hel·lenística i del politeisme. Libani, que va escriure diversos discursos durant el regnat de Julià, celebra l'emperador, especialment pel seu intent de revifar les tradicions paganes, que considerava una cultura superior al cristianisme emergent. En els seus discursos, Libani enalteix el retorn al politeisme i la restauració dels temples pagans, lloant Julià per haver fet de la religió i la filosofia grega una part central de la seua política.

L'última font és Gregori de Nazianzo (329-390). El teòleg cristià i company d'estudis de Julià representa la veu de l'oposició cristiana. Gregori acusa Julià de tractar de destruir la fe cristiana, criticant durament les seues polítiques de persecució contra l'Església i el seu intent de reduir el cristianisme a una religió de segon pla. Gregori descriu Julià com un apòstata, un traïdor de la fe cristiana, i el renya pel seu abandonament del cristianisme. Les seues invectives sovint estan plenes d'ironia i sarcasme, però representen la profunda preocupació que Julià generava als cercles cristians (Negri, 1990).

4. L'HAGIOGRAFIA COM A EINA IDEOLÒGICA

L'hagiografia de Ribadeneyra va més enllà de la simple narració d'esdeveniments històrics; s'insereix en un context de lluita ideològica on la figura de l'emperador Julià representa no només l'oposició pagana del segle IV, sinó també els reptes del segle XVI, quan l'Església catòlica va haver de fer front a la difusió de la Reforma protestant.

En el *Flos Sanctorum*, l'oposició entre la fe cristiana i el paganisme representat per l'emperador Julià l'Apòstata es posa en relleu a través de la narració dels màrtirs, que es neguen a doblegar-se a les pressions del poder polític i religiós.

Julià, tot i que se'l reconeix com un emperador de notable valor militar i polític, és pintat com el símbol d'un atac contra el cristianisme, vist com l'ideal més alt per a l'ànima humana. La política de restauració del paganisme no es presenta només com una qüestió religiosa, sinó com una forma de tirania que nega la llibertat espiritual. En aquest escenari, la resistència dels màrtirs representa una defensa de l'ànima humana contra l'esclavitud imposada per les lleis terrenals, un acte realitzat en nom de la fe en Crist. Els sants que s'oposen a Julià encarnen una resistència espiritual que va més enllà de l'acte individual de màrtir, convertint-se en símbols eterns de la lluita entre el bé, representat per la fe cristiana, i el mal, simbolitzat per l'emperador apòstata i les seues polítiques (Testore, 1943).

Entre aquestes figures, que es van enfrontar al retorn del paganisme, es destaquen sants com Basili, Artemi d'Antioquia, Donata i Viviana. Sant Basili és un dels exemples més representatius de la resistència cristiana durant el regnat de Julià. En el *Flos Sanctorum*, és pintat com un heroi de la fe, capaç de resistir fermament les pressions polítiques i religioses de l'emperador. Tot i els esforços de Julià per obstaculitzar-lo i difamar-lo, Basili es va mantindre ferm en els seus principis, i es va negar a renegar de la fe cristiana. El contrast entre Basili i Julià es converteix en símbol de la lluita entre la llum de la veritat i les tenebres de la mentida: Basili encarna la incorruptibilitat de la fe, que no es doblega ni al poder ni a la coerció. La seua figura es converteix en un exemple de resistència moral i espiritual, que exalta la grandesa de l'Església davant la tirania pagana.

Sant Artemi, prefecte d'Egipte, és recordat per la seua valenta denúncia pública de les polítiques anticristianes de Julià, un gest que el va portar a la presó, a la tortura i

finalment a la mort per decapitació. Artemi no és només un màrtir de la fe, sinó també un símbol de coratge civil contra l'abús de poder. La seua oposició no representa només un desafiament al paganisme restaurat, sinó una afirmació de la justícia contra la tirania imperial. La seua mort es converteix en el triomf de la veritat cristiana sobre la falsedat pagana, mostrant que la força espiritual pot prevaldre fins i tot en les circumstàncies més adverses.

El *Flos Sanctorum* celebra també altres figures de màrtirs que s'oposaren a Julià, com Santa Donata i Santa Viviana. Aquestes dones, tot i la seua vulnerabilitat, es mantingueren fermes en la fe, resistint a les demandes d'abjurar del cristianisme. El seu testimoni posa en evidència la força moral de les dones cristianes durant les persecucions. D'una manera similar, sants com Joan, Pau, Gioventí i Màxim pagaren amb la vida la seua fidelitat a Crist, oferint un exemple d'heroisme espiritual que contrasta amb l'opressió de Julià (Repetto, 2007).

La crítica de Ribadeneyra a Julià és severa i apassionada: l'emperador és pintat com un traïdor de la fe i un perseguidor dels cristians. La seua política anticristiana es contrasta amb la resistència dels sants, que, mitjançant el seu màrtir, emergeixen com els veritables triomfadors en la batalla espiritual contra el poder imperial. Julià es converteix en el símbol de la tirania religiosa, mentre que els màrtirs representen la santedat i la força moral del cristianisme, demostrant que la fe, malgrat les proves més difícils, és invencible.

El tema de la resistència espiritual és central en l'obra de Ribadeneyra. Ell no es limita a narrar la vida dels màrtirs com un simple recull històric, sinó que els presenta com a models vius per als cristians del seu temps, exhortant-los a viure una fe activa i missionera. En una època a la qual l'Església catòlica estava reafirmant la seua autoritat i doctrina, el missatge que emergeix és clar: els cristians han d'estar preparats per a resistir a les temptacions, les persecucions i les falses doctrines. A més, el jesuïta proposa un ideal de vida cristiana dinàmic i combatiu, en el qual els màrtirs són símbols de coratge moral i fe indestructible. El seu llegat convida cada creient a seguir el seu exemple en els reptes espirituals i culturals de la seua pròpia època.

5. CONCLUSIONS

Pedro de Ribadeneyra emergeix com a una figura central de la Contrareforma, on el seu compromís religiós, literari i diplomàtic reflecteix les profundes tensions d'una època marcada per la confrontació entre el catolicisme i el protestantisme. La seua àmplia producció literària, especialment el *Flos Sanctorum*, no només reafirma la fe catòlica, sinó que també representa una eina important d'edificació espiritual i consolidació doctrinal. A través de la narració de les vides dels sants, Ribadeneyra proposa models de santedat alineats amb l'ideal jesuític, i exalta el patiment i el martiri com a camins de perfecció espiritual.

La seua obra es distingeix per l'enfocament rigorós a la tradició hagiogràfica, depurant-la d'elements llegendaris i centrant-se en la veracitat històrica. Aquesta atenció a la realitat reflecteix no només la voluntat de respondre als desafiaments de la Reforma, sinó també la necessitat de presentar exemples creïbles de fe i resistència. En aquest context, la figura de Julià l'Apòstata es converteix en emblemàtica: un símbol de la tirania religiosa i les amenaces a la fe cristiana, en un clar paral·lelisme amb els desafiaments ideològics del segle XVI.

L'obra de Ribadeneyra va més enllà de la mera celebració dels sants; representa un manifest de l'espiritualitat jesuïta i de la missió de l'Església posttridentina. Els màrtirs descrits encarnen la resistència moral contra les persecucions i les pressions polítiques: proposen un ideal de fidelitat i sacrifici que supera les barreres del temps. En definitiva,

el *Flos Sanctorum* no és només una obra hagiogràfica, sinó una potent eina ideològica que afirma la superioritat de la fe cristiana sobre la tirania i l'error, i que ofereix als fidels un model de vida inspirat en la santedat i la perseverança.

REFERÈNCIES

- Andreotti, R. (1946). *Il regno dell'imperatore Giuliano*. Zanichelli.
- Barbagallo, C. (1940). *Giuliano l'Apostata*. Bietti.
- Bowersock, G. W. (1978). *Julian the Apostate*. Harvard University Press.
- Marcone, A. (2015). *L'imperatore Giuliano: realtà storica e rappresentazione*. Le Monnier Universit .
- Momigliano, M. (Ed.). (1975). *Il conflitto tra paganesimo e cristianesimo nel secolo IV*. Einaudi.
- Negri, G. (1990). *L'Imperatore Giuliano l'Apostata*. Lito Velox.
- Repetto, J. L. (2007). *Todos los santos. Santos y beatos del Martirologio Romano*. Biblioteca de autores cristianos.
- Ribadeneyra, P. (2000). *Vidas de santos: antolog  del Flos Sanctorum*. Lengua de Trapo.
- Ribadeneyra, P. (1863). *Vida de San Ignacio de Loyola, fundador de la religión de la Compa a de Jesús*. Subirana editores.
- Ribadeneyra, P. (1621). *Flos Sanctorum o Libro delle vite de' Santi*. Giovambattista Bidelli.
- Sanz Burata, L. (1955). *Santos de hoy*. Juan Flors.
- Testore, C. (1943). *Santos y beatos de la Compa a de Jesús*. Apostolado de la prensa.